

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САНКЦІЙНИХ ЗАХОДІВ У СФЕРІ
МОРСЬКОГО СУДНОПЛАВСТВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ****INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR SANCTIONS MEASURES IN MARITIME
SHIPPING: THEORETICAL AND IMPLEMENTATION ISSUES****Бабін Б.В., д.ю.н., професор,****професор кафедри міжнародного та європейського права***Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»***Волошин Ю.О., д.ю.н., професор,****професор кафедри міжнародного та європейського права***Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»*

В роботі авторами досліджене актуальне питання визначення правового виміру санкційних заходів у сфері морського судноплавства, на прикладах санкцій, пов'язаних із російською агресією проти України. Дослідники визначилися із наявною нормативною та судовою практикою у сфері санкцій щодо структур морського господарства, окреслили динаміку та перспективу розвитку міжнародних стандартів у цій сфері та ступеню їх імплементації у сучасне законодавство України.

Авторами доведено, що санкції у сучасному міжнародному праві оцінюються у декількох вимірах: як кроки, вжиті відповідною міжнародною структурою, та водночас як односторонні заходи, які застосовуються окремими державами у вимірі реагування на порушення норм міжнародного права та інші протиправні чи недружні дії. Втілення правового режиму санкцій у міжнародному вимірі спостерігається сьогодні й у рішеннях окремих наднаціональних органів, зокрема Євросоюзу.

Констатується, що водночас особливий інтерес для сучасного дослідження становлять санкції у сфері морського судноплавства, оскільки вони прямо стосуються аспектів міжнародного морського права, серед іншого питань національності судна, користування морськими просторами, прав та обов'язків прибережної держави тощо. Оскільки російська агресія проти України із самого початку окупації Крим носила риси порушень морського права, а сьогодні її істотною складовою є діяльність так званого «тіньового» танкерного флоту, то відповідна проблематика має виключне значення для вітчизняної правової доктрини.

У роботі досліджене практику застосування судами та адміністративними органами України щодо морської діяльності вимоги процесуального права та законів «Про санкції» та «Про зовнішньоекономічну діяльність» й відповідного Положення від 17 квітня 2000 року № 52, спеціальні накази Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рішення Ради національної безпеки і оборони України, профільні постанови Касаційного адміністративного суду й релевантні судові рішення Вищого антикорупційного суду.

Автори приходять до висновку, що відносно розвитку законодавства України щодо санкцій варто констатувати його відповідність наявним міжнародним стандартам та його постійне матеріальне та процесуальне удосконалення. Водночас зважаючи на описані у статті приклади застосування санкцій у сфері морського господарства, дослідники запропонували удосконалення закону «Про санкції» із тим, щоб морські судна становили окремий об'єкт санкційного впливу, що відповідатиме як міжнародному морському праву, так й практиці світового судноплавства.

Ключові слова: міжнародно-правовий механізм, міжнародно-правові санкції, санкційне законодавство, агресія, збройний конфлікт, окупація, окупована територія, морське судноплавство.

In the article, the authors studied the current issue of determining the legal dimension of sanctions in the field of maritime shipping, using examples of sanctions related to Russian aggression against Ukraine. The researchers identified the existing regulatory and judicial practice in the field of sanctions against maritime structures, outlined the dynamics and prospects for the development of international standards in this area and the degree of their implementation in modern Ukrainian legislation.

The authors proved that sanctions in modern international law are assessed in several dimensions: as steps taken by the relevant international structure, and at the same time as unilateral measures applied by individual states in the dimension of responding to violations of international law and other illegal or unfriendly actions. The implementation of the legal regime of sanctions in the international dimension is observed today in the decisions of individual supranational bodies, in particular the European Union.

It is noted that at the same time, sanctions in the field of maritime shipping are of particular interest for modern research, since they directly relate to aspects of international maritime law, including issues of vessel nationality, use of maritime spaces, rights and obligations of the coastal state, etc. Since the Russian aggression against Ukraine from the very beginning of the occupation of Crimea bore the features of violations of maritime law, and today its essential component is the activities of the so-called "shadow" tanker fleet, the relevant issues are of exceptional importance for domestic legal doctrine.

The paper examines the practice of applying Ukrainian procedural law and the laws "On Sanctions" and "On Foreign Economic Activity" and the relevant Regulation No. 52 of April 17, 2000, by courts and administrative bodies of Ukraine in relation to maritime activities, special orders of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine, specialized resolutions of the Administrative Cassation Court and relevant court decisions of the High Anti-Corruption Court.

The authors conclude that with regard to the development of Ukrainian legislation on sanctions, it is worth noting its compliance with existing international standards and its constant material and procedural improvement. At the same time, taking into account the examples of the application of sanctions in the maritime sector described in the article, the researchers proposed improving the law "On Sanctions" so that sea vessels would constitute a separate object of sanctioning influence, which would correspond to both international maritime law and the practice of world shipping.

Key words: international legal mechanism, international legal sanctions, sanctions legislation, aggression, armed conflict, occupation, occupied territory, maritime shipping.

Обґрунтування актуальності. Санкції у сучасному міжнародному праві оцінюються у декількох вимірах: як кроки, вжиті відповідною міжнародною структурою, та водночас як односторонні заходи, які застосовуються окремими державами у вимірі реагування на порушення норм міжнародного права та інші протиправні чи недружні дії. Втілення правового режиму санкцій у міжнародному

вимірі спостерігається сьогодні й у рішеннях окремих наднаціональних органів, зокрема Євросоюзу.

Водночас особливий інтерес для сучасного дослідження становлять санкції у сфері морського судноплавства, оскільки вони прямо стосуються аспектів міжнародного морського права, серед іншого питань національності судна, користування морськими просторами,

прав та обов'язків прибережної держави тощо. Оскільки російська агресія проти України із самого початку окупації Крим носила риси порушень морського права, а сьогодні її істотною складовою є діяльність так званого «тіньового» танкерного флоту, то відповідна проблематика має виключне значення для вітчизняної правової доктрини. Висвітлення відповідних викликів у контексті протидії російській агресії та окупації Криму й материкових територій України можна помітити у працях Анцупової Т.О., Баймуратова М.О., Громовенка К.В., Кормича Б.А., Пашковського М.І., Тицької Я.О., але системного аналізу цих викликів монографічні дослідження поки не містять.

Тому *метою* цієї статті є визначення правового виміру санкційних заходів у сфері морського судноплавства, на прикладах санкцій, пов'язаних із російською агресією проти України. Для досягнення такої мети слід вирішити наступні завдання: визначитися із наявною нормативною та судовою практикою у сфері санкцій щодо структур морського господарства, окреслити динаміку та перспективу розвитку міжнародних стандартів у цій сфері та ступеню їх імплементації у законодавство України.

Методологічно стаття ґрунтується на комплексі сучасних та традиційних методів формальної юриспруденції, онтології та герменевтики, які використовувалися для визначення та оцінки правового, серед іншого матеріального й процесуального, виміру санкцій у сфері морського судноплавства, зумовлених подіями під час збройного конфлікту, так саме як й на аналітичних методах, що використовувалися для дослідження складових процесу формування та застосування санкційного законодавства у вимірі глобальних та європейських правових стандартів, на прогностичному й компаративістському підході тощо.

Виклад основного матеріалу. Уперше санкції у правовому полі України були запроваджені законом від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність» [1] у ст. 37 та мали метою реагування на порушення законів у сфері економіки, як суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України, так й іноземними суб'єктами господарської діяльності, вони мали форму штрафів, застосування антидемпінгових процедур, індивідуального режиму ліцензування чи тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності.

Такі санкції мали накладатися профільним міністерством у сфері економіки за рішенням українських судових органів, або за поданням правоохоронних органів, при граничному строку в шість місяців. Застосування таких санкцій могло бути оскаржено в судовому порядку, так саме й строк накладання санкцій міг бути продовженим профільним міністерством через звернення до суду. Приписи ст. 37 були розвинуті у наказі Міністерства економіки України від 17 квітня 2000 р. № 52 [2], який затвердив відповідне положення та потім багаторазово змінювався. Норма ст. 37 закону № 959-ХІІ надалі була модернізована законом від 22 грудня 2005 р. № 3268-ІV [3].

Закон № 3268-ІV уточнив, що санкції, застосовуються за поданням органів державної податкової та контрольно-ревізійної служб, митних, правоохоронних органів, органів Антимонопольного комітету України та Національного банку України або за рішенням суду, та що санкції, можуть бути застосовані протягом трьох років з дня виявлення порушення законодавства. Також цей документ деталізував вимоги до змісту відповідного подання й вказав, що застосування спеціальних санкцій може передувати офіційне попередження. Саме за оновленою редакцією ст. 37 Закону № 959-ХІІ й було застосовано відповідні санкції проти «Російського морського реєстру судноплавства» та його дочірньої структури, ПАТ «Морський реєстр судноплавства в Україні».

Ці санкції були застосовані наказами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 2 березня 2017 р. № 286 [4] та № 287 [5], які були схвалені на під-

ставі подання Військової прокуратури Південного регіону України від січня 2017 року. Як тоді повідомили у цій прокуратурі журналістам, «Російський морський реєстр судноплавства» надає послуги, зокрема структурам, активно залученим у забезпеченні російської військової присутності в Криму, та «ця установа як класифікаційне товариство забезпечує наявність суднових документів на борту низки суден під прапором росії й інших держав, що порушують режим тимчасово окупованих територій і тим самим прямо сприяють їхній незаконній діяльності в закритих портах Криму. Така діяльність, серед іншого, має ознаки порушення морських конвенцій у сфері безпеки судноплавства» [6].

Примітно, що тоді підсанкційні структури оскаржили відповідні накази у адміністративному суді та у справі 826/6669/17 «Морський реєстр судноплавства в Україні» домігся скасування наказу у судах першої та апеляційної інстанцій, але постановою Верховного Суду ці судові рішення були скасовані та справу було спрямоване на новий розгляд, в рамках якого позивач відкликав свої вимоги.

Верховний Суд констатував, що «судами попередніх інстанцій наведене залишено поза увагою, зроблено передчасний висновок про відсутність передбачених 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» для застосування спеціальної санкції та про обґрунтованість адміністративного позову, не забезпечено повного і всебічного з'ясування обставин в адміністративній справі, не вжито визначених законом заходів для з'ясування всіх обставин справи, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи» [7].

Втім, станом на час проголошення Верховним Судом цього акту ст. 37 закону № 959-ХІІ було скасоване законом України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII [8], а згаданий наказ від 17 квітня 2000 р. № 52 остаточно втратив свою чинність у 2020 році. Таким чином саме цей відповідний санкційний механізм в Україні по суті припинився. Примітно, що на час схвалення наказів № 286 та № 287 та під час провадження у справі 826/6669/17 вже діяв закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII, за первинною редакцією ст. 1 якого санкції є спеціальними економічними та іншими обмежувальними заходами, які можуть застосовуватися з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [9].

Такі санкції можуть застосовуватися з боку України стосовно іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Відповідно до ст. 3 закону № 1644-VII підставами для застосування санкцій є дії, які створюють реальні або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності або порушують права і свободи людини й громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод.

До інших підстав санкцій було наведені резолюції Генасамблеї та Ради Безпеки ООН, рішення та регламенти Ради Європи, а також порушень Загальної декларації прав людини, Статуту ООН. Відповідно до ст. 5 первин-

ної редакції цього закону пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій мали вноситися на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України. Рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо окремих юридичних чи фізичних осіб (персональні санкції), приймається Радою національної безпеки та оборони України та вводиться в дію указом Президента України.

Примітно, що санкції щодо наведених підконтрольних агресорові реєстрів були надалі запроваджені, на виконання закону № 1644-VII указом Президента України від 24 червня 2021 р. № 266/2021, яким було затверджене рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року [10]. Водночас на той період вже існувала судово-практична застосування закону № 1644-VII щодо морського судноплавства, у справі щодо заборони виходу з Херсонського морського торговельного порту з 10 липня 2018 року танкера «Mekhanik Pogodin» номер ІМО 9598397, за зв'язок із російським акціонерним товариством «ВЕБ Лізинг», як особою, до якої застосовані санкції рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року введеного в дію указом Президента України від 14 травня 2018 року №126/2018 [11].

Позов щодо припинення такої заборони подали до адміністративного суду у справі 2140/1776/18 російське ТОВ «В.Ф. Танкер» до капітана Херсонського морського порту та до Азово-Чорноморського регіонального управління Державної прикордонної служби України, за участю Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим як третьої особи. Предметом спору фактично було як застосування санкційного законодавства України щодо морського судна, так й проведена після затримки танкера «заміна судновласника» з «ВЕБ Лізинг» на «В.Ф. Танкер», тобто правомірність не лише фізичного блокування танкера як активу підсанкційної структури, але й його юридичного блокування на предмет заборони відчуження як майна іншої особи.

У справі 2140/1776/18 Верховний Суд погодився у постанові від 16 червня 2021 р. [12] із висновками судів першої та апеляційної інстанцій та відхилив вимоги російського позивача. Суд визначив, що «Азово-Чорноморське регіональне управління Державної прикордонної служби України, приймаючи 14 серпня 2018 року рішення про заборону виходу судна «Mekhanik Pogodin» з Херсонського морського торговельного порту, діяло в межах своїх повноважень та відповідно до наведених норм чинного законодавства», застосувавши як законодавство про санкції, так й п. «г» ч. 1 ст. 91 Кодексу торговельного мореплавства України, яка прямо передбачає обов'язок капітана морського порту відмовити у видачі дозволу на вихід судна з порту в разі рішення уповноважених законодавством державних органів, зокрема – прикордонної служби.

Щодо «передачі права власності» суд зазначив, що «позивач став власником судна тільки 20 жовтня 2018 р.,

судно «Mekhanik Pogodin», як актив АТ «ВЕБ Лізинг», заблоковане 10 жовтня 2018 р.» та що «перехід права власності до позивача не є обставиною, що може бути підставою для зміни чи скасування санкцій». Водночас очевидно, що блокування підсанкційного активу на підставі наказів адміністративних органів було тимчасовим та вимушеним механізмом, оскільки на час початку справи танкера «Mekhanik Pogodin» процесуальних форм реалізації закону № 1644-VII не існувало, зокрема й стосовно такої специфічної сфери, як морські перевезення.

Тому не дивно, що після початку повномасштабної російської агресії процесуальний механізм реалізації закону № 1644-VII було запроваджене у Кодексі адміністративного судочинства України, шляхом запровадження окремої ст. 283-1, законом України № 2257-IX від 12 травня 2022 р. [13], яка потім неодноразово змінювалася. Найбільш примітною у цих новелах стала підсудність справ про застосування санкцій Вищому антикорупційному суду, до якого, відповідно до доповнень закону № 1644-VII, позов має надавати Міністерство юстиції України, при тому, що апеляційне провадження у цих справах має здійснювати Апеляційна палата Вишого антикорупційного суду, та її постанови не підлягають оскарженню в касаційному порядку.

У якості прикладу такого провадження, пов'язаного із тим самим «Російським морським реєстром судноплавства» та його дочірніми структурами в Україні, слід навести адміністративну справу 991/14304/24, яка розглядалася за позовом Міністерства юстиції України. У рішенні від 5 березня 2025 року Вищий антикорупційний суд дослідив протиправну діяльність цього реєстру та наклав санкції, у вигляді вилучення у дохід держави майна у вигляді акцій, нерухомості, автомобілів та фінансових коштів ПАТ «Морський реєстр судноплавства», ПАТ «Морський реєстр судноплавства в Україні» та ТОВ «Морське бюро реєстру».

Надалі Апеляційна палата Вишого антикорупційного суду постановою від 28 березня 2025 р. відмовила у задоволенні апеляції Міністерства юстиції у частині доходів, одержані від грошових коштів та цінних паперів, які перебувають в управлінні АРМА, оскільки «в позовній заяві не зазначено точної суми доходу, яка підлягає стягненню» [14].

Висновки. Таким чином, дослідивши питання розвитку законодавства України щодо санкцій варто констатувати його відповідність наявним міжнародним стандартам та його постійне матеріальне та процесуальне удосконалення. Водночас зважаючи на описані вище приклади застосування санкцій у сфері морського господарства, слід запропонувати удосконалення закону «Про санкції» із тим, щоб морські судна становили окремий об'єкт санкційного впливу, що відповідатиме як міжнародному морському праву, так й практиці світового судноплавства. Подальший розвиток відповідних правових інституцій України має залишатися предметом нових наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. *Голос України*. 12 червня. 1991. С. 5–9.
2. Про затвердження Положення про порядок застосування до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності спеціальних санкцій, передбачених статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: наказ Міністерства економіки України від 17 квітня 2000 р. № 52, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 травня 2000 р. за № 260/4481. *Офіційний вісник України*. 2000. № 19. ст. 801.
3. Про внесення змін до статті 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Закон України від 22 грудня 2005 р. № 3268-IV. *Голос України*. 24 січня. 2006. № 13. С. 5–6.
4. Про застосування спеціальної санкції – тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності на території України – до іноземного суб'єкта господарської діяльності: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 2 березня 2017 р. № 286. *Professional*. URL: <https://www.qdpro.com.ua/document/37248>
5. Про застосування спеціальної санкції – тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності – до суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 2 березня 2017 р. № 287. *Professional*. URL: <https://www.qdpro.com.ua/document/37249>

6. Веселова В. Стоп реєстрRussian: в Україні через Крим заборонили російський реєстр суден. *Крим.Реаліі*. 24 березня. 2017. URL: <https://ua.krymr.com/a/28388868.html>
7. Постановв Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 21 серпня 2018 р. у справі 826/6669/17, адміністративне провадження К/9901/47819/18, К/9901/48575/18. *ЄДРСР*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76034825>
8. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. *Голос України*. 6 липня. 2018. № 121. С. 11–15.
9. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. *Голос України*. 11 вересня. 2014. № 173. С. 7–9.
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: указ Президента України від 24 червня 2021 р. № 266/2021. *Урядовий кур'єр*. 3 липня. 2021. № 127. С. 11–14.
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: указ Президента України від 14 травня 2018 р. № 126/2018. *Голос України*. 19 травня. 2018. № 91. С. 4–7.
12. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 16 червня 2021 р. у справі 2140/1776/18, адміністративне провадження К/9901/10771/19. *ЄДРСР*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97806603>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2257-IX. *Голос України*. 23 травня. 2022. № 109. С. 11–13.
14. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 28 березня 2025 р. у справі 991/14304/24, судове провадження 22-а/991/9/25. *ЄДРСР*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126334298>